

ЗА ИНТЕРПРЕТИРАНЕТО НА ИНОСКАЗАТЕЛНОСТТА НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИТЕ ЕДИНИЦИ В ПРОЦЕСА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

Весела Шушлина

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Изследването има за цел да представи някои от възможните подходи към интерпретирането на иносказателността на фразеологизмите при включването им в процеса на обучението по български език като чужд.

Изграждането на умения за използване на български фразеологични словосъчетания се разглежда като процес, който се осъществява на три етапа, всеки от които има конкретна цел и изисква специфичен подход.

В изследването се предлагат и типове задачи и упражнения, подходящи за всеки един от посочените етапи, които имат за цел подобряването на рецептивните и продуктивните умения на изучаващите български език за овладяване на фразеологичния материал.

Keywords: teaching Bulgarian as a foreign language; idiomatic expressions; interpretation; comprehension; use of phraseologies

Една от основните трудности, с която се сблъскват изучаващите съвременни езици, е усвояването на фразеологичния фонд на чуждия език. Тази трудност произтича от факта, че фразеологизмите са „езикови единици за непряка, вторична номинация, обобщени по образен път за изразяване на висока степен на информационна наситеност за оценъчно, експресивно отношение на говорещия“ (Staneva, 2001: 129). В тях е отразен националният колорит, свързан с бита, историята, културата, миросгледа на българите, често непознат за чужденците, пред които стои предизвикателството не само да преодолеят езиковите бариери, но и адекватно да отчетат културните различия в новата социална среда – факт, който неминуемо влияе върху избора на езикови единици в процеса на общуването.

Тази специфика на фразеологичните единици (ФЕ) мотивира и основната цел на изследването, а именно да се представят някои от

възможните подходи към интерпретирането на иносказателността на фразеологизмите при включването им в процеса на обучението по български език като чужд.

Изграждането на умения за използване на български фразеологични словосъчетания в разговорната практика от чужденци е процес, който се осъществява на няколко етапа, свързани с *разбирането* на прякото значение на отделните лексеми, изграждащи фразеологизма, *осмислянето* на преносното значение и адекватната *употреба* на фразеологичното словосъчетание в процеса на общуването.

Разбирането на прякото значение на лексемите е изключително важен компонент от интерпретацията на иносказателността на ФЕ от чужденци, изучаващи български език, тъй като декодирането на речевата информация започва с възприемането на външната, разгърнатата реч, след това преминава в разбиране на преносното значение на изказването, а по-нататък – и в разбиране на подтекста на това изказване (Luriya, 1984: 228). С други думи, адекватното възприемане на значението на отделните компоненти на ФЕ е базата, на чиято основа се изграждат уменията за установяване на нови връзки между конкретните значения и постигането на по-висока степен на абстракция при интерпретацията. Този извод се потвърждава и от проведеното анкетно проучване сред чуждестранни студенти, изучаващи български език в СУ, имащо за цел да установи връзката между възприемането на преките значения на лексемите, изграждащи определени фразеологизми, и разбирането на техния преносен смисъл. Подкрепящи изцяло изведената теза са най-вече резултатите на носителите на неродствени на българския езици (гръцки, турски, корейски), които показват, че неразбирането на част от фразеологизма в повечето случаи изцяло възпрепятства неговия „превод“, докато разбирането на буквалното значение на компонентите на ФЕ в някои случаи активира и определени фонові знания. Пример за това е фразеологизмът *свалям шапка* (на някого). На чужденците беше поставена задача да съставят изречения, в които да включат израза в прякото му значение. Почти половината от анкетираните свързаха прякото значение на израза освен с обичайно делнично действие (*Когато се прибирам вкъщи, си събличам якето и си свалям шапката*; *Свалям му шапката (на детето)*) и с действие, което се свързва с поклона – разпространена форма на демонстриране на уважение (*В миналото мъжете свалят шапка – когато например мъж кани жена да танцуват заедно*). На тази основа възприемането на фразеологичното значение „много уважавам (някого)“ става много по-лесно, а допълнителното му илюстриране в различни контексти осигурява пълното му осмисляне:

Получи се хубав мач между два добри отбора. Свалям шапка на „Ювентус“. Имат великолепен треньор и отлични играчи“. (<http://www.blitz.bg>)

Основен принцип в медицинската практика е равновесието между ползата и риска. Всички лекарски „чудеса“ са действия, породени от ясната мисъл, че не се ли поеме този риск, то болният е обречен. Свалям шапка на онези колеги, които го поемат. (<http://www.marica.bg>)

Резултатите от анкетното проучване показват, че при изучаването на ФЕ от чужденци, среднонапреднали в обучението си по български език, е ползотворен подходът, при който се анализира употребата на фразеологични словосъчетания, които в езиковата практика се използват и като свободни словосъчетания (*свалям шапка, чашата преля, правя си гаргара, свиря първа цигулка, изпявам си песента, направен от друго тесто*). Включването им в различни контексти, които да демонстрират реализирането и на прякото, и на фразеологичното, преносно значение, позволява на следващ етап от обучението да се избегне една от най-често допусканите грешки от чужденците, а именно фразеологизмът да се възприема като обикновено свободно словосъчетание, а съставлящите го елементи да се превеждат дословно, което българското езиково съзнание определя като парадокс (Hadzhieva i kolektiv, 2013: 60).

Включването на ФЕ в процеса на обучението по чужд език изисква съобразяване със степента на усвояване на определен лексикален запас от речниковия фонд на езика, която може да бъде сравнително точно определена според стандартите за владение на чужд език, както и подбор на ФЕ съобразно традиционно утвърдените нива. В практиката се налага изводът, че още в началния етап на обучението по български език като чужд могат да бъдат въведени ФЕ, изградени върху често употребявани в прякото си значение лексеми, които се характеризират с липсата на етноспецифични особености, което би улеснило тяхното усвояване от носителите на различни, често неродствени езици, например: *имам златни ръце „сръчен съм“, след дъжд качулка „напразно“, свалям звезди (на някого) „давам големи, но неосъществими обещания“, чашата преля „търпението ми се изчерпа“*. Разбирането на преките значения не означава непременно осмисляне на преносното значение на ФЕ, но както отбелязва А. Лурия, още през началните етапи на възприемане на речевото съобщение възникват хипотези или предположения за неговия смисъл, което довежда до избор от редица възникващи алтернативи (Luriya, 1984: 229). Отнесено към интерпретирането на иносказателността, това твърдение позволява разбирането на смисъла на ФЕ да бъде определено като трансфер, до който изучаващият чужд език достига на основата на нагледно-образното и абстрактно-логическото си мислене при наличието на фонови, контекстуални знания, усвоени в рамките на конкретната неродна социокултурна среда.

Един от възможните подходи към осмислянето на преносното значение на ФЕ е описателното предаване на техните значения, тъй като

фразеологичните съчетания функционират като образни синоними на съществуващи в езика лексеми. При този подход обаче се губят в голяма степен експресивността и образността на фразеологизмите. Все пак той е предпочитан при среднонапреднали в изучаването на езика чужденци, което се обяснява с лингвистичната компетентност на обучаваните, която не покрива оптимално всички комуникативни регистри.

Много по-ефективна е практиката да се търси функционално съотносим фразеологизъм в родния език, при отчитане на различната степен на еквивалентност. Целта на този подход е изграждането на асоциации, възникващи на основата на натрупания житейски опит, и преодоляване на трудностите, които срещат изучаващите български език, на база на наличните познания по фразеология в родния език.

Когато е налице пълен еквивалент на ФЕ в родния език, осмислянето на неговата иносказателност се осъществява сравнително лесно, тъй като става въпрос за ФЕ, които са „еднакви по значение, вътрешна форма, а също така и по отношение на синтактичната и лексикалната структура“ (Baranov, Dobrovolskiy, 2013: 205): *бабини деветини* (в български), *бапских деветина* (в сръбски), *бабьи сказки* (в руски); *играя си с огъня* (в български), *играть с огнем* (в руски), *play with fire* (в английски). Посочените ФЕ се характеризират с еднакво денотативно и конотативно значение, напълно или приблизително еднакъв лексикален състав, с липсата на национален колорит – тоест в съпоставяните единици е налице пълна еквивалентност на ФЕ по всички важни езикови показатели.

В случаите на частична еквивалентност е налице модифициране на вътрешната форма на ФЕ. Възможна е и проявата на съществени междуетникови различия, свързани както с частична замяна на образа, залегнал в основата им, така и с пълната му замяна, които свидетелстват за различни интерпретации на определени факти от действителността от представители на различни езикови общности. Но както отбелязва К. Ничева, трудността произлиза не толкова от значенията на ФЕ, тъй като те най-често са универсални, еднакви (или близки) за различни, дори несродни езици, а от различните образи, с които тези значения се изразяват в отделните езици (Nicheva, 1987: 202): *свалям звезди (на някого), обещах (сулът) златите гори, promise golden mountains, promise the moon*.

Отсъствието на еквивалентен фразеологизъм в родния език представлява определена трудност за чужденците, което не означава непременно, че българската ФЕ е етноспецифична. Според някои изследователи¹⁾ този факт се обяснява с несъвпадане на моделите на номинация. Една от обичайните практики в подобни случаи е преводът със свободно словосъчетание, като

едновременно се посочва и ситуация, минимален контекст за употребата на разглеждания фразеологизъм. В своето изследване „За споделянето на чуждата култура“ Е. Хаджиева отчита и съществената роля на психолингвистичния механизъм за възприемане на фразеологичната единица в предложения контекст, който обучаваните пренасят на родна езикова почва и впоследствие по аналогия свободно възпроизвеждат фразеологизма в чуждата езикова среда (Hadzhieva, 2014: 349).

Процесът на интерпретиране на иносказателността на проучваните речеви единици се гради върху асоциациите, възникващи на базата на натрупания житейски опит. Надграждането им с нови данни, придобити при сблъсък с неродна културна среда, предполага реорганизация – преосмисляне на някои от съществуващите в родната езикова практика правила и формулиране на нови при различно равнище на абстракция. Това предполага интерпретирането на иносказателността на ФЕ да бъде обвързано и с изграждането на умения у изучаващите български език да осмислят иманентни черти на фразеологизмите, като експресивността и присъствието на конотативен елемент в значението им.

Експресивността на ФЕ се разглежда в пряка връзка с тяхната семантика, с образността им, както и със степента, в която е изразена интензивността на дадено качество или действие. Според К. Ничева експресивността е два вида – *вътрешна* и *външна*. *Вътрешната* е свързана със значението на ФЕ, с образността, с употребата при създаването на образите на специфичните изобразителни средства на езика – сравнения и тропи, с използването на специфични логико-семиотични средства (алогичност), с взаимоотношенията между образа и значението. *Външната* се постига чрез употребата на антоними и синоними в структурата на ФЕ, с ритмичността им, с повторението на компонентите им и др. (Nicheva, 1987: 127 – 130). Изразеното схващане би могло да бъде отправна точка към осмислянето на образността на фразеологичната единица като част от интерпретацията на нейната иносказателност чрез разглеждане на начините за нейното изграждане.

Един от изводите, които се налагат при работата с чужденци, изучаващи български език, е, че те сравнително по-лесно усвояват образната изразителност на ФЕ, изградени на основата на сравнение, тъй като то осигурява възможността чрез него да се опише даден обект или специфични негови черти чрез нещо познато по образен, асоциативен път: *като на тръни съм* „*неспокоен съм*“, *като паднал от небето* „*не съм адекватен, объркан съм*“, *като две капки вода* „*много си приличат, еднакви са*“. Подходящ се оказва и подходът, при които се изграждат конструкции, в които ФЕ повтаря по образен път изразено вече значение от типа на: *Цял ден съм като на тръни. Много се тревожа за*

результатите от изпита; Ана и Ирина много си приличат – като две капки вода са; Милен беше много объркан – не разбираше нищо от лекцията и седеше, сякаш беше паднал от небето.

По-лесното възприемане на ФЕ, изградени върху сравнения, би могло да се използва в случаите, когато образната изразителност на ФЕ се постига чрез преносната употреба на отделни компоненти на фразеологичното съчетание или на фразеологизма като цяло, като се изхожда от разбирането, че в метафората е скрито сравнение. Метафоричността – една от най-характерните особености на фразеологизмите, обикновено затруднява изучаващите български език. Причината за това е двуплановостта на фразеологичното значение, което се изгражда чрез цялостно преосмисляне на компонентите върху основата на един цялостен образ. Двуплановостта се изразява, от една страна, в ясната вътрешна форма, която позволява да се разбере значението на първичния образ, използван, за да се създаде определен ефект, а от друга – в цялостното значение на фразеологичната единица: на пост и молитва съм „гладувам“; *увира ми главата* „поумнявам“; *мравки лаят по гърба ми* „потрепервам, силно се вълнувам“; *гърмян заек* „за хитър, опитен човек“; *поливам със студена вода* „говоря директно, действам неочаквано“.

Осмислянето на метафоричността на ФЕ е свързано и с разбирането за тяхната конотативна натовареност. Конотативните елементи в значенията на изследваните единици в повечето проучвания по въпроса са свързвани със способността им да изразяват оценка, тоест да притежават положителна или отрицателна конотация в зависимост от характера на оценката. Затрудненията, които срещат изучаващите български език, се дължат на факта, че конотативното значение на дадена ФЕ често е променено в сравнение с функционално ѝ съответствие в родния език. В такива случаи прагматичната еквивалентност може да бъде постигната чрез контекста, което не само да компенсира липсващите конотации, но наред със смисловото съдържание да предаде и метафоричността, съответната стилистична обогатеност и експресивност на ФЕ, тоест контекстът трябва да се стреми да осигури прагматичните аспекти на значението на съответните единици. Така например българското устойчиво сравнение *гледа ме като добиче (теле)* в определен контекст може да бъде употребено със значение „гледа ме с превъзходство, с пренебрежение“, а в друг – да актуализира значението „гледа ме глупаво“. Както отбелязва Е. Недкова²⁾, подобни примери показват, че прагматичната ориентация към новия получател, с друго езиково съзнание, предполага своеобразна селективна дейност, имаща за цел изграждането на умения за уместна употреба на фразеологични съчетания в процеса на общуването. При това се изисква адекватно отчитане на степента на лингвистична ком-

петентност и комуникативна способност на изучаващите български език като чужд.

При среднонапреднали в своето обучение по български език чужденци се предлага разглеждане на една и съща фразеологична единица в различни контексти, без да се акцентира върху жанровата специфика или предпочитаната сфера на употреба на конкретните текстове, като се предложи неутрален синонимен израз. Това, от една страна, улеснява възприемането на фразеологизма като смислова цялост, а от друга – илюстрира специфичните семантични нюанси, които той реализира при конкретното си използване.

При чужденци с по-високо ниво на езикова компетентност по-удачен е подходът, при който интерпретацията на преносните значения се обвързва с употребата на ФЕ според предпочитаната или дори изключителната им употреба в различни сфери и области на общуването. Предимството на този подход се състои и във възможността да се проследят и неологизмите сред ФЕ чрез разглеждането им в съвременни текстове, тъй като кодифицирането и отразяването на неологизми в речниците е бавен процес.

Направените наблюдения водят до извода, че *разбирането, осмислянето* (на преносното значение и на конотативния елемент в него) и *употребата* на ФЕ могат да се разглеждат като различни етапи от тяхната интерпретация, като различни равнища в техния „превод“. Преминаването през различните нива на този „превод“ се улеснява от използването на система от упражнения, която цели развиване на рецептивните и продуктивните умения на изучаващите български език за овладяване на фразеологичния материал. С оглед на практическата насоченост на изследването се предлага следната класификация на типовете задачи и упражнения, съотносими с всеки един от етапите на изграждане на умения за използване на български фразеологични словосъчетания в разговорната практика от чужденци.

1. Разбиране:

– задачи за установяване на връзката между разбирането на прякото значение на лексемите, изграждащи ФЕ, и тяхната иносказателност.

Целта на тази група задачи е да се определи степента на лингвистична компетентност и комуникативна способност на изучаващия български език, на чиято основа ще бъдат изградени уменията за осмисляне на преносните значения.

2. Осмисляне:

2.1. Осмисляне на преносното значение на ФЕ:

– задачи, ориентирани към възприемането на фразеологизмите в определен контекст;

- задачи, свързани с превод на даден фразеологизъм на родния език (за правилната ориентация на чужденците се използват неутрални синоними при дефинирането на значенията на конкретните фразеологизми);
- задачи за свързване на фразеологични словосъчетания с техните значения;
- задачи за използване на конкретни ФЕ в предварително зададени контексти.

Целта на тази група задачи е да се провери способността на изучаващите български език да се справят с трудностите при използване на фразеологизми, изхождайки от наличните познания по фразеология на родния им език, както и да се установи доколко уместно се дефинират значенията на фразеологичните изрази и каква е степента на адекватност при тяхната употреба в предварително зададени контексти.

2.2. Осмисляне на конотативния елемент в значението на ФЕ:

- задачи за групиране на фразеологизмите според характера на оценката, изразена чрез тях;
- задачи за използване на конкретни ФЕ в предварително зададени контексти според оценъчната им конотация.

Целта на посочените задачи е да се установи степента на осмисляне на конотативните значения на фразеологизмите, тъй като определянето на тяхната конотация като положителна или отрицателна е важна стъпка към адекватната им употреба в потока на речта.

3. Употреба на ФЕ в процеса на общуването:

- задачи за самостоятелно съставяне на текстове, в които да присъстват фразеологизми от речниковия фонд на българския език;
- задачи за анализ на използвани ФЕ в конкретни текстове в зависимост от жанровата им специфика или предпочитаната сфера на употреба.

Целта е да се усъвършенстват определени речеви навици, свързани с използването на ФЕ от чуждия език.

Предложените типове задачи имат за цел да подобрят уменията на изучаващите български език като чужд да интерпретират фразеологичните значения и на тази основа да ги използват адекватно в потока на речта, тъй като интерпретирането на иносказателността на ФЕ е важна част от развитието на способността да се реализират и интерпретират вербални (а и невербални) комуникативни актове съгласно правилата на неродната социокултурна среда.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Баранов, А., Д. Добровольский, Основы фразеологии. Краткий курс, Москва, 2013.

2. Недкова, Е. Теорията за еквивалентността на превода като теория за неговата относителност при превеждането на фразеология в художествен текст. < http://georgesg.info/belb/personal/nedkova/statia_4.htm>

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Baranov, A. & D. Dobrovolyskiy (2013). *Osnovay frazeologii (kratkiy kurs)*. Moskva: Flinta; Nauka [Баранов, А. & Д. Добровольский (2013). *Основы фразеологии (краткий курс)*. Москва: Фланта; Наука].
- Luriya, A. (1984). *Ezik i saznanie*. Sofia: Nauka i izkustvo [Лурия, А. (1984). *Език и съзнание*. София: Наука и изкуство].
- Nicheva, K. (1987). *Balgarska frazeologiya*. Sofia: Nauka i izkustvo [Ничева, К. (1987). *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство].
- Nicheva, K., S. Spasova-Mihaylova & Kr. Cholakova, sast. (1974 – 1975). *Frazeologichen rechnik na balgarskiya ezik*. Sofia: BAN [Ничева, К., С. Спасова-Михайлова & Кр. Чолакова, съст. (1974 – 1975). *Фразеологичен речник на българския език*. София: БАН].
- Staneva, Hr. (2001). *Stilistika na balgarskiya knizhoven ezik*. Veliko Tarnovo: Abagar. [Станева, Хр. (2001). *Стилистика на българския книжовен език*. Абагар, Велико Търново: Абагар].
- Hadzhieva, E. (2014). Za spodelyaneto na chuzhddata kultura. V: *Balgarski ezik i literatura*, kn. 4, 2014, godina LVI, s. 348 – 363 [Хаджиева, Е. (2014). За споделянето на чуждата култура. В: *Български език и литература*, кн. 4, 2014, година LVI, с. 348 – 363].
- Hadzhieva, E. A. Asenova, Y. Velkova & V. Shushlina (2013). *Prepanikamacheta v chuzhdoezikovoto obuchenie*. Sofia: Gutenberg [Хаджиева, Е. А. Асенова, Й. Велкова & В. Шушлина (2013). *Препъни-камъчета в чуждоезиковото обучение*. София: Гутенберг].
- Chobanova, R., sast. (2007). *Rusko-balgarski. Balgarsko-ruski rechnik*. Sofia: IK "Kolibri" [Чобанова, Р., съст. (2007). *Руско-български. Българско-руски речник*. София: ИК „Колибри“].
- Онлайн речник: <<http://www.rechnik-bg.com>>

ON INTERPRETING IDIOMATIC EXPRESSIONS WHILE STUDYING BULGARIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract. The present paper aims at presenting some of the possible approaches to understanding the ingenuity of the various phraseologies when they are introduced in the process of studying Bulgarian as a foreign language.

The development of certain skills to use Bulgarian set phrases is considered a process that takes place in three stages, each of which has a specific purpose and requires a specific approach. The study also includes appropriate tasks and exercises suitable for each of these stages, which aim at improving the receptive and productive skills of Bulgarian language learners when mastering the phraseologies.

✉ **Dr. Vesela Shushlina, Assist. Prof.**

Faculty of Slavic Studies
Department of Bulgarian Language as a Foreign
Sofia University
Sofia, Bulgaria
E-mail: v_shushlina@abv.bg